

Tâm Tình Tây Bắc, Seattle Tháng Hai - 2014

PHƯƠNG DUNG - DENDROBIUM DEVONIANUM

Những người trồng lan thường gọi tên của lan này một cách nôm na giản dị là Hoàng Thảo Ba Màu, đôi khi nho nhã hơn là Hoàng Thảo Tam Bảo Sắc, giáo sư Phạm Hoàng Hộ có lẽ thấy hoa ngoài vẻ diễm lệ khác thường, còn có mùi hương dịu dàng vương vấn bên bĩ, không phải là loại hoa sớm nở tối tàn nên đặt tên hoa là Phương Dung, đọc lên nghe thanh lịch sang cả như tên của một tiểu thư cảnh vàng lá ngọc...

Có lẽ những chí lớn, những tâm hồn đồng điệu thường có chung một suy nghĩ, bên trời Tây vào thế kỷ 19 lan Phương Dung đã được ông Joseph Paxton lấy tên người chủ và cũng là bạn tri âm tri kỷ của ông là Công Tước Devonshire (William George Spencer Cavendish) để đặt cho cây lan Phương Dung cái tên quý phái là *Dendrobium devonianum*.

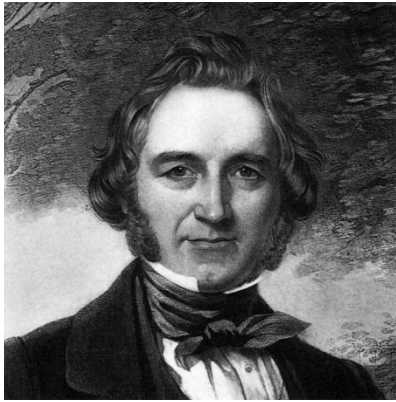
Công Tước Devonshire Thứ 6 được thừa hưởng chức Công Tước của thân phụ vào lúc ông chỉ mới có 21 tuổi, Ngài Công Tước trẻ tuổi tài ba, đã có lâu đài đất đai sẵn trong tay, ông lại có tài làm ra tiền, gia tài của ông phải kể là vào bậc nhất nước Anh thời bấy giờ. Ông giao thiệp rộng, bạn cùng thời với ông là những ông hoàng bà chúa, là những vị có tài có danh cùng có những sở thích với ông như nhà điêu khắc đại tài của nước Ý Antonio Canova, nhà văn Charles Dickens của nước Anh, Ông có rất nhiều đam mê, thích xây cất, miệt mài du lịch đó đây, ông còn mê điêu khắc, sưu tầm sách quý (mê sách đến nỗi có lần ông mua nguyên một cái thư viện), nhưng có lẽ vườn tược cây cối là sự say mê đáng nói nhất của ông ở đây.

www.1st-art-gallery.com

Lúc đó khu vườn Chatsworth của ông đã là một khu vườn nổi tiếng là đẹp, nhiều kỳ hoa dị thảo. Nhưng những lúc không bận rộn ở nước ngoài, về quê nghỉ ngơi, cưỡi ngựa ngắm hoa ông lại rất ngưỡng mộ cách thức sắp xếp trồng tược của khu vườn của Hội Cây Cảnh Hoàng Gia (Royal Horticulture Society), vườn này nằm trong khu đất thuộc về tòa lâu đài của ông mà ông cho Hội này mượn làm chỗ trồng tược. Sau khi khám phá ra vườn này được chăm sóc bởi Joseph Paxton, nhận ra được sự tài giỏi và lòng nhiệt thành của người làm vườn này, Công Tước Devonshire mượn ngay người này và cho giữ chức làm người đứng đầu cai quản mấy chục người làm vườn của ông ở lâu đài Chatsworth, mặc dù lúc đó ông Paxton mới tròn 20 tuổi.

Thời gian này Công Tước Devonshire đang làm việc ở Nga với chức Đại Sứ, không có

es.wikipedia.org

mặt ở nhà nhưng không phụ lòng tin cậy của chủ, ông Paxton đều đều có mỗi ngày có mặt ở lâu đài Chatsworth từ 4 giờ sáng, sắp xếp công việc, ăn điểm tâm trong bếp với bà quản gia, bà này có người cháu gái mà sau này trở thành vợ của Paxton (các cụ nói không bao giờ sai: *Lửa gần rơm lâu ngày cũng bén*), siêng năng và yêu thiên nhiên đến thế nên mới 9 giờ sáng là những việc buổi sáng của ông xem như là đã xong.

Cùng chia xẻ sự đam mê thiên nhiên, cây cỏ, vườn tược, và cùng có mắt thẩm mỹ, một người có của, một người có công, cặp bài trùng mà chủ là Công Tước Devonshire và tớ là ông Paxton say sưa hiệp sức cùng nhau biến vườn Chatsworth vốn

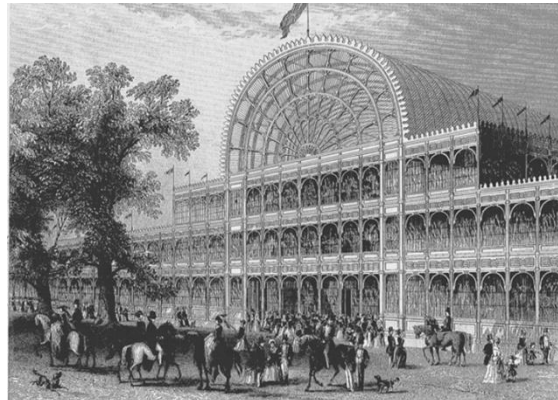
đã là một vườn bách thảo cho những giống cây ở vùng ôn đới nay cũng trở thành một thiên đàng cho những giống cây lạ của xứ nhiệt đới. Ông Paxton thiết kế một cái hồ nước lớn có tường và mái để tránh lạnh cho loại hoa súng có lá tròn lớn như cái nĩa, lá của cây hoa súng này lớn và mạnh đến nỗi một đứa trẻ hay một người đàn bà ngồi lên cũng không chìm. Công Tước Devonshire là người đầu tiên mang giống hoa này từ vùng Amazone Nam Mỹ vào nước Anh, giao cho ông Paxton trồng trọt và ông này thành công, nổi tiếng khắp nước Anh khi bông hoa đầu tiên nở ra. Hoa này đã được Công Tước Devonshire dâng lên cho Nữ Hoàng Victoria thưởng lãm và cũng từ ngày đó Công Tước xin lấy danh hiệu của Nữ Hoàng mà đặt tên cho loại hoa súng này là *Victoria amazonica*.

Khoảng đầu Thế kỷ thứ 19, thú chơi lan ở nơi nơi từ Đông sang Tây là một thú chơi cực kỳ xa xỉ, chỉ những nhà giàu sang thế phiệt mới có dám đụng đến, ngay cả bên những xứ ở Đông Phương là nơi xuất xứ của biết bao nhiêu giống lan mà người xưa còn có câu "*Vua chơi lan, Quan chơi trà*" thì nói gì bên các xứ Âu Châu, có rất ít người biết đến mặt mũi cây lan, và nếu có biết và có thích thì cũng không biết đâu mà tìm mua, vì lúc đó không có những chỗ bán lan như bây giờ. Thành ra lan chỉ để dành cho tiền bạc dư thừa như Công Tước Devonshire. Ngài công tước này có lợi thế là ông nhận ra vẻ đẹp của từng cây lan, nhờ đi du lịch nhiều lại có mắt quan sát nên ông biết được góc gác và điều kiện sống của từng giống lan một. Ông lại có ông John Gibson là một người làm trung thành nữa của ông chuyên môn đi tìm tòi khám phá những loài lan lạ ở Phương Đông xa xôi huyền bí, mang về nước Anh thì đã có những nhà kiếng cho lan (Hot House) xây sẵn trong vườn Chatsworth với môi trường đã được tạo ra cho thích hợp, ngoài ra đã có ông Paxton sẵn sàng thức khuya dậy sớm chăm sóc nâng niu đám hoa quý này, nên lúc đó vườn lan của lâu đài Chatsworth được xem là đứng đầu không những chỉ ở nước Anh mà thôi, mà còn nức danh khắp châu Âu.

www.explore-kew-gardens.net

Có rất nhiều loại lan mang tên Công Tước Devonshire như *Oncidium cavendishianum*, *Stanhopea devoniensis*, ông mang về sau những chuyến du lịch ở Nam Mỹ. *Cymbidium devonianum*, riêng cây *Dendrobium devonianum* được ông Gibson gửi về Anh sau khi tìm được ở quần đảo Nam Dương. Lúc đó những cây hoa này chưa ai biết tên, sống ở vườn Chatsworth, trắng da dài tóc, nở hoa và được ông Paxton với lòng yêu quý chủ lấy danh hiệu của Công Tước Devonshire đặt tên cho những cây lan lạ này. Ông Paxton từ một người làm vườn tầm thường sau này trở thành một nhà thực vật học và một kiến trúc sư tài ba, giàu sụ và được Nữ Hoàng Anh Quốc ban cho chức “Sir”. Cung Điện Pha Lê (Crystal Palace) là một trong những tác phẩm đề đời của ông, dù tiền bạc và chức tước đã có đầy đủ, Sir Paxton vẫn duy trì tình bạn và làm việc cho Công Tước Devonshire đến khi ngài Công Tước qua đời vào năm 1858.

quonset-hut.blogspot.com

Về đời sống tình ái của Công Tước Devonshire, sau khi người yêu của ông và cũng là em họ của ông sang ngang với một người khác, tan nát cõi lòng, ông trải qua một thời gian dài sống trong sự thất vọng náo nê, một thời gian sau ông cầu hôn với Queen Mary nhưng chuyện này cũng không thành. Sau đó ông chỉ có những mối tình tạm bợ qua ngày cho đến khi chết, người đời sau gọi ông là Ngài Công Tước Độc Thân (The Bachelor Duke), có vài sử gia cho là có lẽ vì bệnh lãng tai, một khuyết tật ông có từ lúc còn thanh xuân là một yếu điểm làm trắc trở chuyện hôn nhân của ông.

Không biết là Phương Dung, Hoàng Thảo Tam Bảo Sắc bây giờ có dễ tìm bên Việt Nam hay không chứ bên này rất hiếm khi nào thấy lan này xuất hiện ở những vườn lan và những hội bán lan. Mười mấy năm trước, trong một chuyến đi chơi leo núi ở Sequoia National Park, chúng tôi cố gắng ghé thành phố ven biển Santa Barbara của tiểu bang California, thành phố này có những trại lan nổi tiếng như Santa Barbara Estate và Cal Orchids, và là chỗ hàng năm có những Orchids Festivals lớn vào hạng nhất nhì trên thế giới với cả trăm gian hàng đến từ nhiều quốc gia khác nhau Trước lúc đi tôi đã gọi điện thoại cho Cal Orchids để hẹn đến thăm vườn. Lúc đó vào ngày thường không đông khách mấy nên chúng tôi được hai vợ chồng ông James và Laura Rose đón tiếp rất tử tế.

Sau khi đi xem trang trại lan rộng lớn cùng ngôi chùa có 8 vị sư người Thái được ông bà Rose bảo trợ cho đất xây trong khuôn viên của trại lan, chúng tôi vào nơi tĩnh tiền nằm dưới cái mái hiên lớn để thanh toán tiền bạc, và lan sẽ được gửi về nhà sau khi tôi đi nghỉ hè về. Trong lúc chờ bà Laura thu xếp những cây lan của tôi mới mua, tôi nhìn quanh quất thấy một người đàn ông khoảng độ ngũ tuần đứng gần đó, để giết thì giờ, tôi bắt chuyện, ông này giới thiệu tên của ông ấy là Ned, là một trong những

người chủ của trại lan này, không hiểu sao tôi buột miệng hỏi: “*Có phải ông là Ned Nash không?*” Ông ta gật đầu, tôi mừng quá reo lên bảo là “*tôi đâu có ngờ có ngày được gặp mặt ông như ngày hôm nay.*”

Thời đó ông Ned Nash là Giám Đốc Giáo Dục và Bảo Quản (Director of Education and Conservation) của Hội Hoa Lan Hoa Kỳ (American Orchid Society). Trên tờ tạp chí của hội này phát hành hàng tháng, ông viết nhiều bài có giá trị rất hữu ích cho những người chơi lan. Ngoài những bài đó, ông còn phụ trách mục Hỏi Và Đáp, khi nào cầm tờ tạp chí này trên tay tôi cũng đọc mục này ngay, và rất thích thú với những câu trả lời về cách trồng lan của ông. Chuyện trò rôm rả một hồi, ông Ned Nash bảo với vợ chồng ông Jame Rose là vì tôi là khách đặc biệt nên ông muốn dắt tôi đi thăm mấy chỗ đặc biệt trong vườn. Ông đưa tôi đến một góc vườn mà lúc nãy chúng tôi với ông James chỉ đi phớt qua, ông bảo chỗ này là có nhiều lan riêng của ông. Ở đó không có nhiều lan, nhưng phần nhiều những cây lan ở đây này tôi chưa được biết hoặc thấy bao giờ. Bây giờ là mùa hè, mắt tôi chạm phải một giò lan với những đóa hoa lớn có ba màu: màu tím, màu trắng và màu vàng, cánh hoa chính có hai đốm vàng lớn, chung quanh là màu trắng và ở trên müt của cánh hoa chính là màu tím, đặc biệt chung quanh cánh hoa là một đường viền răng cưa thật mịn màng, tôi đến gần ngửi thử thì thấy có mùi thơm nhẹ tỏa ra, nếu lan lúc đó không nở hoa thì có lẽ tôi đã tưởng là cây lan Hạc Vỹ (*Dendrobium aphyllum*) vì thân và lá của hai cây giống hệt nhau.

Bị cây lan đẹp hớp hồn ngay trong khoảnh khắc, tôi cầm thẻ của cây lan lên xem thì đọc ra là *Dendrobium devonianum* của Thái Lan. Biết trước là không được nhưng tôi cũng ráng hỏi cầu may xem ông có để lại cho tôi cây này không, ông lịch sự lắc đầu. Ông bảo tôi ông mang cây này từ Thái Lan về đây 4 năm trước, mùa Hè năm nay nó mới nở hoa lần đầu tiên, ông quý lắm và vì thấy tôi mua toàn là *Dendrobium* nguyên thủy nên ông muốn cho tôi được ngắm cây lan lạ và đẹp này cho biết.

Về đến nhà mở sách Cây Cỏ Việt Nam của cụ Phạm Hoàng Hộ ra thì được biết lan này bên xứ ta tìm thấy ở Sapa, Kontum, Đà Lạt và lan được gọi là Phương Dung. Từ đó tôi đêm ngày mơ tưởng đến cây lan đẹp, lúc đó Internet chưa phổ biến rộng rãi nên tôi chỉ biết đi tìm quanh quần mây vườn lan trong tỉnh tôi ở và ở tỉnh bên cạnh, hay khi nào được dịp đi mấy cái hội lan là thế nào cũng cố bỏ công ra tìm cây lan này. Một ngày đầu Xuân, tỉnh Tampa có Orchids Show, họ mở cửa vào ngày thứ Sáu, chị Thảo, cô Kim và tôi cũng vẫn đi làm như thường lệ, nhưng đi vào sớm làm từ 4 giờ sáng cho xong bốn phận, rồi 10 giờ là chúng tôi ra khỏi sở rộn ràng lên xe lái thẳng đến chỗ bán lan. Đến nơi là chúng tôi nôn nả chia tay nhau đi tìm lan và đi phá tiền. Lúc túi tiền đã cạn và trong người cũng đã cảm thấy mệt, tôi đứng cạnh gian hàng Camp Lot-A- Noise nói chuyện với bà chủ, gian hàng này bán đủ loại Hoàng Thảo như HT Vây Cá, HT Thạch Hộc, HT Thủy Tiên, Hạc Vỹ, Giã Hạc... Nhiều thứ lan của Á Châu như vậy mà không có Phương Dung, tôi hỏi bà có biết cây này không, bà nói hình như ở vườn bà có 1 hay 2 cây. Mừng quá tôi hỏi là khi nào tôi đến thăm vườn bà được, Bà bảo tuần tới Chủ Nhật là tôi có thể đến thăm vườn lan của Bà cho biết...

Chủ Nhật của tuần sau đó tôi với chị Thảo vượt cây cầu Skyway bắc ngang qua biển, đi qua tỉnh Sarasota là nơi có vườn lan Camp Lot-A-Noise. Vào vườn lan tôi với chị Thảo cũng vơ được một mớ lan trước khi được gặp cây lan Phương Dung, bà chủ vườn lan có 2 cây, tôi đòi lấy hết cả hai nhưng bà ấy muốn giữ lại một cây, tôi muốn chọn cây nào thì chọn. Tôi thấy hai cây cũng èo uột giống nhau, cây nào cũng chỉ có 3 cành dài độ 3 gang tay, lơ thơ vài chiếc lá, trông giống y hệt lan Hạc Vỹ không khác một tí nào. Mang cây lan Phương Dung về, tôi chăm sóc đặc biệt, cung cấp phân, nước ánh sáng cho cây lan quý thật đầy đủ. Mấy tháng sau, lá rụng hết, cành đơm nụ, rồi một ngày cuối tuần nắng ấm, tôi dậy sớm bung cốc trà nóng đi ra vườn, từ xa nhìn thấy cây lan Phương Dung hình như là có một cái hoa đã nở, tôi bươn bả đi đến chỗ treo cây hoa đó ngay. Cái hoa đang nở của cây Phương Dung sao lại giống hoa của cây Hạc Vỹ không sai một tí nào. Tôi vội vàng bỏ cốc trà xuống sân gạch, cầm cây Phương Dung ra chỗ nắng để xem cho rõ, rồi lại mang đến cạnh cây Hạc Vỹ để so sánh, thì từ rễ, thân, lá hai cây giống nhau như hai giọt nước, vậy là tôi đã mua lầm cây Hạc Vỹ mà tưởng là Phương Dung, không biết bà chủ Camp Lot-A- Noise đã khám phá ra cây của bà bị lẫn lộn như vậy không? Nhưng nhớ lại lần đầu thấy cây này ở Cal Orchids, nếu không thấy hoa thì tôi cũng tưởng là lan Hạc Vỹ, tôi nghĩ người bán những cây lan Phương Dung này cho bà Camp Lot- A-Noise cũng bị lầm giữa hai loại lan này.

Sau này lên Seattle, có Internet, nghệ thuật trồng lan được phổ biến rộng rãi tôi mới biết được bên VN có nhiều lan này và hiếm khi được gọi tên là Phương Dung mà gọi là Hoàng Thảo Ba Màu hay Tam Bảo Sắc. Một hôm bị cơn nghiện lan hành hạ, tôi bắc điện thoại gọi Andy's Orchids hỏi là có *Dendrobium devonianum* không? Andy trả lời là có được 5 cây, mừng quá tôi xin gửi hết 5 cây cho tôi. Vừa nhận được 5 cây lan gắn trên mấy khúc gỗ là tôi mang lan Phương Dung với Hạc Vỹ ra so sánh, mới nhìn thì hai loại lan này giống nhau thật, nhưng nhìn kỹ thì cây Phương Dung thân ở dưới gốc nhỏ và thon hơn phía trên ngọn, và cứng hơn, không rũ xuống một cách mềm mại như thân của Hạc Vỹ, theo tôi thì lan Phương Dung lại giống *Dendrobium moniliforme* loại đến từ China.

Đọc cái thẻ gắn theo cây của 5 cây lan Phương Dung mua của Andy's Orchids thì thấy mấy cây này là của Thai Lan, thích khí hậu nóng hay trung bình, thích ẩm nên cần tưới mỗi ngày, và không chịu nắng, lan này chỉ cần ánh sáng thôi nên phải treo dưới bóng râm suốt ngày. Tôi cứ theo cái thẻ này mà lo cặm cụi tưới tắm o bế, mùa Hè năm ngoái và năm kia chỉ bắt đầu nở được vài cái hoa, nhưng mỗi cây nào cũng ra được thêm 4,5 cây con nữa, xem ra Phương Dung có vẻ chịu khí hậu vùng Tây Bắc này, hy vọng năm 2014 này mấy cây Phương Dung mạnh mẽ cứng cáp hơn, mà nghĩ đến công tôi mỗi ngày chăm sóc tưới nước, bón

phân, 5 cây sẽ rủ nhau đơm nụ, nở cho tôi những đóa hoa đẹp và thơm. Thấy cây dễ trồng và mau lớn tôi lại gọi Andy và tìm ở những chỗ khác nhưng không đâu có, đọc đâu đó thì thấy người Trung Hoa tin là cây lan này nên thuốc, dùng thuốc làm bằng lan này cơ thể không những chống được nhiều thứ bệnh tật mà còn ngăn chặn được cả sự lão hóa, nhìn ảnh thấy những cây lan này bị phơi khô cả rễ cùng thân và lá rồi cuộn lại thành những viên tròn mà sợ, cả ngàn giò lan này mới làm được một lượng thuốc cho các ông các bà lẩm của thừa tiền, Phương Dung đã trốn trong tận chỗ rừng rậm, thâm sơn cùng cốc cũng không được tha, còn đâu nữa mà đến tay những người sưu tầm lan. cứ nghĩ đến năm tiểu thư Phương Dung xinh xắn yếu điệu của tôi không may mắn mà lọt vào tay mấy ông lang băm này mà rùng mình, thấy sợ đời sợ người quá đi thôi, có 2 câu thơ trong Cung Oán Ngâm Khúc tả được cảnh này:

*Phong trần đến cả sơn khê.
Tang thương đến cả hoa kia, cỏ này.*

Ngày 24 tháng Chạp, sáng sớm tôi nghe tiếng bấm chuông, ra cửa thì thấy ông đưa thư quen kệ nệ ôm 2 cái hộp thật nặng, ông ấy hỏi tôi ai gửi đá cho bà mà nặng quá, tôi bảo đó là bánh chưng, vào dịp Tết Việt Nam chúng tôi không thể thiếu bánh này được. Thấy ông ta có vẻ tò mò, tôi mới tả là bánh bọc ngoài là nếp, nhân là đậu xanh và thịt heo được ướp rất kỹ, gói kỹ bằng lá chuối rồi luộc khoảng 8 tiếng, lúc ăn bánh mở ra sẽ thơm lừng mùi nếp, mùi đậu và mùi thịt, đôi khi bánh này còn được chiên lên nữa, món bánh chưng bánh tét chiên nói đến thì ai cũng phải thèm. Hai hộp là 8 cái bánh chưng, tôi mở một hộp ra rồi lấy một cái biểu ông đưa thư, ông ấy mừng lắm bảo là ông có 1/4 máu Phi Luật Tân trong người nên mê ăn của nếp lắm, nghe tôi tả bánh chưng từ nãy đến giờ, thèm quá, không ngờ lại được nguyên một cái bánh to như thế này.

Ông đưa thư này làm việc rất chu đáo và lại nhanh nhẹn. Hôm trước bác Đáng và cô Huệ có gửi cho tôi mấy cái bánh chưng cô Huệ gói, Bác bảo là gửi cho tôi ăn Tết trước mới thấy bánh ngon chứ chờ đến gần Tết mới gửi thì lúc đó nhiều bánh chưng quá lại ngán. Trên hộp đựng bánh Cô Huệ đề sai số nhà mà ông đưa thư cũng mang quà đến cho tôi được, ông bảo với tôi là hộp này đúng là của tôi chứ không của ai khác. Ngày nào ông đưa thư đến tôi cũng vào buổi xế chiều, nhưng khi nào có những hộp quà gửi gấp trong vòng hai ngày thì ông đi phát vào sáng sớm để người nhận khỏi mong rồi đến chiều lại trở lại như mỗi ngày để phát thư thường. Hôm ấy buổi sáng tôi đã biểu ông ta cái bánh chưng rồi, đến chiều chúng tôi đang ngồi thưởng thức bánh chưng thì ông đưa thư xuất hiện, thấy ông tôi chạy vội ra bảo ông đứng chờ tôi đừng đi, tôi vào trong nhà lấy cái chén, xắn một miếng bánh chưng bỏ vào đĩa, lấy cái đĩa rồi đi ra cửa bảo ông ăn thử đi, ông ta cầm chén bánh chưng ăn một loáng là hết hơn một nửa, trước khi ông ấy bước đi tôi bảo đưa chén lại cho tôi rồi tôi vào bếp lấy miếng bánh ở giữa có nhiều thịt nhiều đậu mà ít nếp đưa cho ông. Ông từ giã đi ra xe thơ dưới ánh nắng chiều, vừa đi vừa xúc bánh ăn, mắt chăm chăm nhìn vào chén bánh, chậm chậm thưởng thức miếng bánh ngon hết mình bằng cả thị giác, vị giác, lẫn khứu giác, y hệt như một cậu bé ở nhà quê đang nhâm nháp vị ngọt, béo, và thơm của miếng chocolat đầu tiên trong đời. Ngồi xuống bàn ăn nốt miếng bánh chưng và đưa món, con gái tôi bảo: “*Ông này nếu phải đổi đi chỗ khác là sẽ nhớ nhà mình lắm đấy mẹ.*”

Xin hẹn và hy vọng gặp lại các bạn trong Tâm Tình Tây Bắc Seattle tháng 3- 2014.
Nhân dịp Năm Mới xin chúc các bạn một năm đầy sức khỏe và hạnh phúc.

Hảo- Seattle